

Наталія РАШКИ,

викладач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) n.rashki@mail.ru

КОНЦЕПТ «СУМ» У РОМАНІ «ТАЄМНИЙ САД» Ф. Г. БЕРНЕТ

Стаття присвячена розгляду понять «концепт» та «художній концепт». Проведено аналіз функціонування та роль художнього концепту у творі. Також розглядаються основні методи вираження концепту «сум» у романі «Тасмний сад» Ф. Г. Бернет.

Ключові слова: проза Ф. Г. Бернет, дитяча література, концепт, художній концепт.
Лит. 17.

Nataliia RASHKI,

lecturer of International Communications Department
Tourism and International Communications Faculty
SHEU «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhhorod) n.rashki@mail.ru

THE CONCEPT OF «SADNESS» IN THE NOVEL «THE SECRET GARDEN» BY F. H. BURNETT

The article deals with the notion of concept and art concept. The analysis of the functioning and role of art concept in prose is conducted. Also, the main methods of expressing the concept of «sadness» in the novel «The Secret Garden» F. H. Burnett are analyzed.

Key words: prose of F. H. Burnett, children's literature, concept, art concept.
Ref. 17.

Наталья РАШКИ,

преподаватель кафедры международных коммуникаций факультета туризма и международных коммуникаций ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) n.rashki@mail.ru

КОНЦЕПТ «ПЕЧАЛЬ» В РОМАНЕ «ТАИНСТВЕННЫЙ САД» Ф. Г. БЕРНЕТТ

Статья посвящена рассмотрению понятий «концепт» и «художественный концепт». Проведено анализ функционирования и роль художественного концепта в произведении. Также рассматриваются основные методы выражения концепта «печаль» в романе «Таинственный сад» Ф. Г. Бернетт.

Ключевые слова: проза Ф. Г. Бернетт, детская литература, концепт, художественный концепт.
Лит. 17.

Постановка проблеми. Вербальна реалізація ідей та думок автора дає змогу окреслювати визначальну роль мови у збереженні і передачі культурного, історичного, естетичного досвіду наступним поколінням. Мова, на думку науковців, є вербальною

Рапкі Н. Концепт «сум» у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет

скарбницею культури нації, засобом її концентрації (І. Гальперін, Д. Ліхачов) [8, 131]. Відтак, центральною категорією лінгвокультурології є культурний концепт – складний психічний утвір, конструкт, ідея, що охоплює образний, понятійний, ціннісний та ментальний компоненти [8, 131]. Активізація досліджень концептуальної системи як базового поняття когнітивної семантики загалом (А. Вежицька, В. Карасік, О. Кубрякова, Е. Шейгал) та текстових концептів (О. Кагановська) зокрема, пов'язана також з сучасною теорією мовної особистості [8, 132].

Сучасна практика концептології демонструє два основні підходи щодо концептуального аналізу: 1) інтегрально-когнітивний, який ґрунтується на загальній сумі знань про галузь, що є об'єктом дослідження та опису, або на «мовній картині світу» в цілому; 2) текстуально-дискурсивний, орієнтований на конкретний дискурс або на достатньо чітко визначений корпус текстів [12, 98]. Пропонована розвідка ґрунтується на другому підході. Саму у цьому аспекті заслуговують на увагу особливості концепту «сум» у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет.

Аналіз досліджень. У межах сучасної антропоцентричної парадигми спостерігається акцент на міждисциплінарному підході до вивчення людини у зв'язку з явищами мови та мовлення. Зокрема, емоційна сфера людини та способи її вербалізації, які стали об'єктом численних досліджень М. Красавського, В. Шаховського, В. Апресян, А. Вежицької, І. Кость, призвели до виникнення нової галузі мовознавства – емотіології, ключовим поняття якої є емоційний концепт [13, 246].

Вивчаючи вищезгадану проблематику, не виявлено досліджень, в яких був би здійснений аналіз концепту «сум» у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет.

Мета статті – проаналізувати особливості втілення художнього концепту «сум» у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет.

Виклад основного матеріалу. В українській лінгвістиці примітне «лавиноподібне зростання кількості наукових праць, присвячених дослідженню різноманітних концептів» [3, 53], що, за словами А. Приходька, можна визначити як концептоманію [9]. Така увага дослідників до вивчення концептів має свої позитивні і негативні аспекти. З-поміж здобутків можна виділити такі: а) формування галузі в окрему науку; б) визначення концепту як ключового поняття дисципліни; в) побудову типології; г) розробку алгоритму моделювання концептів. Серед проблем галузі на сучасному етапі переважно виділяють статичний ракурс дослідження концептів без урахування змін, що відбуваються в погляді на картину світу, а також захоплення одиничними концептами, без уявлення їх зв'язків у межах концептосфери [15, 1].

Концепти, виступаючи як компоненти нашої свідомості і наших знань про світ, є предметом вивчення філософії, психології, логіки, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, літературознавства, культурології та ін. [1, 4].

На важливості динамічного ракурсу дослідження наголошує саме визначення концепту. Одним із перших про концепт та його значення заговорив С. Аскольдов. Учений опублікував статтю «Концепт і слово», де назвав його основною функцією заміщення: «Концепт – це мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі міркувань невизначену кількість предметів одного й того ж роду» [2, 149]. Д. Ліхачов продовжив і розвинув ідеї С. Аскольдова, запропонувавши лінгвокультурологічний підхід до вивчення концепту. Його сутність полягає в тому, що концепт є результатом зіткнення значення слова з особистісним і національним досвідом людства. Саме Д. Ліхачову належить термін «концептосфера», тобто сукупність концептів національної мови й мови кожної людини зокрема [11, 45].

Ю. Гнідан у статті «Концепти добра і зла в творчості Акутагава Рюноске (на матеріалі новел письменника)» зазначає: «Концепт є багатозначним терміном. Концепт (лат. *conceptus* – «поняття») – стійка мовна чи авторська ідея, яка має традиційне вираження» [4, 61].

За О. Кубряковою, концепт є оперативною одиницею пам'яті, відображеною у психіці людини; одиницею ментальних чи психічних ресурсів свідомості і тієї інформаційної структури, яка відбиває знання та досвід людини у вигляді «квантів знання» [5, 90–93].

Незважаючи на різноманітність інтерпретацій поняття, мовознавці дійшли згоди, що концепт – це ментальна репрезентація, продукт розумової діяльності. Загалом концепт означає «ідею» або «поняття». У більш вузькому сенсі це абстрактна ідея чи уявний символ, побудований з іншої ідеї чи символу, які охарактеризовують концепт [17, 1].

Концепт постає центральною одиницею когнітивної парадигми дослідження художніх текстів. Не зважаючи на розробленість термінологічного апарату концептології, поняття художнього концепту ще перебуває в стадії осмислення. Важливим є усвідомлення специфіки художнього концепту у зіставленні з концептами культури та мовними концептами. «Художні концепти, слушно підкреслює В. Ніконова, є базовими одиницями концептуальної картини світу письменника... і тому відрізняються від концептів культури та мовних концептів за кількома параметрами: за змістом і способом експлікації, обсягом та історичною мінливістю» [7, 115]. Художні концепти – авторські, жанрово-зумовлені, експлікуються одиницями мови і мовлення (так, наприклад, концепт культури може виражатися ще й засобами мистецтва), є багатовимірними смисловими утвореннями з фіксованим змістом [7, 9].

В. Маслова визначає художній концепт таким чином: «По-перше, в основі зв'язку його лежить асоціація; по-друге, художній концепт включає в себе не лише потенцію до розкриття образів, а й різноманітні емотивні смисли; по-третє, художній концепт тяжіє до образів і включає в себе їх». Дослідниця вважає, що художні концепти «індивідуальні, особистісні, розмиті і психологічно більш складні; це комплекс понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді навіть вольових проявів, що виникають на основі художньої асоціативності» [6, 34–35].

Особливість концепту полягає в тому, що він здатний змінювати значення залежно від контексту, від характеру доби. Отже, змінною є й концептосфера. Незважаючи на це, вона характеризується цілісністю та системністю, де кожна ланка виконує своє завдання та робить внесок у загальне семантичне наповнення. У цьому зв'язку Ю. Степанов зазначає: «Концепти не лише мисляться, вони – переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій і антипатій, а інколи й зіткнень. Концепт – основний осередок культури в ментальному світі людини» [10, 41].

Поряд з комунікативно-прагматичним підходом до дослідження поетичного тексту окреслилася когнітивна текстологія, головним поняттям якої є художній концепт. Термін «художній концепт», що позначає результат складного процесу інтерпретації дійсності письменником, запропонований С. Аскольдовим для позначення базової одиниці індивідуально-авторської свідомості [2, 276].

Концепти завжди інтенсивно взаємодіють з мовною системою й визначаються «обсягом лексико-семантичної парадигми, що формується мовними одиницями, які передають цей концепт у тексті» [12, 101].

Змістова інтерпретація концепту проектується через системне використання відповідних мікроконтекстів, які забезпечують смислове наповнення концепту різними його

складниками. Хоча слова виступають головним засобом кодування інформації, досить часто трансляція повідомлення відбувається невербально [14, 312]. У ході дослідження виявлено, що художній концепт «СУМ» у художньому тексті теж може актуалізуватися невербальними засобами: «The young man whose name was Barney *looked at her very sadly*. Mary even thought she saw him wink his eyes as if to wink *tears* away» [16, 8] / «Молодий чоловік, якого звали Барні, *сумно глянув на неї*. Мері навіть здалося, що він блимнув очима, ніби змахуючи *сльозу*» (переклад – Н. Р.); «Dickon followed her with a queer, almost *pitying*, look on his face» [16, 50] / «Дікон провів її дивним, сповненим *снівчуттям* поглядом» (переклад – Н. Р.); «What an *unhappy face* he had! His black eyes seemed as if they scarcely saw her, as if they were seeing something else, and he could hardly keep his thoughts upon her» [16, 57] / «Яке ж *засмучене обличчя* було в нього! Його чорні очі, здавалося, бачили її, або ж бачили ще щось, і йому важко було думати про щось інше, окрім неї» (переклад – Н. Р.).

У структурі аналізованого концепту виділено також невербальний елемент, що відтворюється лише описово без жодної згадки імені концепту: «I have no friends at all» – said Mary. «I never had. My Ayah didn't like me and I never played with any one» [16, 23] / «А я зовсім не маю друзів» – мовила Мері. «Та й ніколи не мала. Моя няня не надто мене любила, і я ні з ким не бавилася» (переклад – Н. Р.); «If I had a raven or a fox cub I could play with it» said Mary. «But I have nothing, nothing» [16, 28] / «Якби ж я мала ворона чи мале лисеня» – промовила Мері. «Але у мене нікого нема, нікого» (переклад – Н. Р.). Попри те, що в наведених прикладах назва почуття «суму» відсутня, реципієнт розуміє, що йдеться саме про це почуття, адже героїня з сумом говорить про те, що не має друзів.

Кожен автор/письменник виступає носієм своєрідних національно-культурних цінностей та образного бачення світу, що продовжують свій розвиток у його творчому асоціативно-образному мисленні й стають невід'ємною частиною його індивідуальної художньої картини світу [14, 313]. Категоріальною рисою концепту є не його ізольованість, а зв'язок з іншими концептами, що репрезентують фрагменти концептосфери «СУМ». Аналіз твору Ф. Г. Бернет засвідчує, що концепт «СУМ» нерозривно пов'язаний із концептами САМОТНІСТЬ, ПЛАЧ, ПЕЧАЛЬ: «Since she had been living in other people's houses and had had no Ayah, she had begun to feel *lonely*» [16, 10] / «З того часу, як вона жила в чужому її будинку і поряд не було її Аї, вона відчувала себе *самотньою*» (переклад – Н. Р.); «*The tears* were streaming down his face and he shook all over» [16, 86] / «*Сльози* котилися щоками і все тіло тремтіло» (переклад – Н. Р.); «Oh, I know I ought!» she cried. «What a fool I was!» [16, 7] / «Ох, я знаю, я повинна була!», вона розплакалась. «Якою ж дурепою я була!» (переклад – Н. Р.); «A terrible *sorrow* had fallen upon him when he had been happy and he had let his soul fill itself with blackness...» [16, 134] / «*Печаль* огорнула його, коли він був щасливий, він дозволив душі наповнитись чорнотою...» (переклад – Н. Р.).

Висновки. Художній концепт як енергетичний згусток культури у колі авторських асоціацій митця постає продуктом динамічного розвитку. У художньому дискурсі концепт «СУМ» виступає складною національно-культурною й індивідуально-авторською домінантою. Художній концепт репрезентує уявлення, емоції, почуття автора, тобто визначає специфіку авторського світобачення в етнокультурному контексті. Основним завданням даної статті було уточнення поняття «концепт» та розгляд особливостей вираження концепту «СУМ» у художньому тексті. В романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет використала три способи його висвітлення: 1) невербальний; 2) описо-

вий, тобто без жодної згадки імені концепту; 3) заміщення концептами «печаль», «самотність», «сльози».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко Ю. И. Особенности функционирования и эволюция концепта «война» в романах Г. Бёлля : диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Специальность 10.01.03 – литература народов стран зарубежья. Магнитогорский государственный университет / Ю. И. Авраменко. – Магнитогорск, 2011. – 225 с.
2. Аскольдов С. Концепт і слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология. – Москва : Academia, 1997. – С. 267–279.
3. Воробйова О. Концептологія в Україні : здобутки, проблеми, прорахунки / О. П. Воробйова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53–63.
4. Гнідан Ю. Концепти добра і зла в творчості Акутагава Рюноске (на матеріалі новел письменника) / Ю. В. Гнідан // Літературознавчі студії : збірник наукових праць Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – Вип. 32. – С. 60–67.
5. Кубрякова Е. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков. – Москва : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
6. Маслова В. Поэт и культура : Концептосфера Марины Цветаевой : учеб. пособ. / В. А. Маслова. – Москва : Флинта, 2004. – 256 с.
7. Ніконова В. Художній концепт : процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В. Г. Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 113–122.
8. Пасічник Г. Особливості лексико-семантичної репрезентації художнього концепта «пейзаж» (на матеріалі роману «The Invisible Man» Г. Веллса) / Г. П. Пасічник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vlp.com.ua/node/1061>
9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 331 с.
10. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры : опыт исследования / Ю. С. Степанов. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
11. Табакова Г. І. Концепт «природа» в структурі художнього світу ліричної прози / Г. І. Табакова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2014. – Вип. II. – С. 45–55.
12. Широков В. До питання про системну концептографію Святого Письма / В. Широков, Л. Шевченко // Мовознавство. – 2010. – № 4–5. – С. 98–105.
13. Шумейко О. В. Концепт SADNESS/СУМ у сучасній американській мовній картині світу / О. В. Шумейко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dSPACE.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3469/1/sbornik%20slav2.246-250%2B.pdf>
14. Щербачук Л. Ф. Способи репрезентації художнього концепту кохання в поетичному дискурсі / Л. Ф. Щербачук // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2011. – Том 24 (63). – № 1. – С. 311–316.
15. Ємець Н. О. Художній концепт : моделі реконструкції / Н. О. Ємець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/14.4.10.pdf>
16. Burnett F. H. «The secret garden» / F. H. Burnett. – London : Heinemann, 1911. – 384 p.
17. Gunina N. A. Concept vs Meaning : cognitive approach / N. A. Gunina [Electronic resource]. – Access mode : http://vestnik.tstu.ru/rus/t_17/pdf/17_1_032.pdf

REFERENCES

1. Avramenko Yu. I. Osobennosti funktsionirovaniya i evolyutsiya kontsepta «voyna» v romanakh G. Belya : dissertatsiya na soiskanie uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Spetsialnost 10.01.03 – literatura narodov stran zarubezhya. Magnigorskiy gosudarstvennyy universitet / Yu. I. Avramenko. – Magnigorsk, 2011. – 225 s.
2. Askoldov S. Kontsept i slovo / S. A. Askoldov // Russkaia slovesnost. Ot teoryy slovesnosti k strukture teksta : antologiya. – Moskva : Academia, 1997. – S. 267–279.

Рапкі Н. Концепт «сум» у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет

3. Vorobiova O. Kontseptolohiia v Ukraini : zdobutky, problemy, prorakhunky / O. P. Vorobiova // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia : Filolohiia. – 2011. – T. 14. – № 2. – S. 53–63.
4. Hnidan Yu. Kontsepty dobra i zla v tvorchosti Akutahava Riunoske (na materialy novel pysmennyka) / Yu. V. Hnidan // Literaturoznavchi studii : zbirnyk naukovykh prats Kyiv. nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2012. – Vyp. 32. – S. 60–67.
5. Kubriakova E. Kratkyi slovar kohnytyvnykh termynov / E. S. Kubriakova, V. Z. Demiankov. – Moskva : Fylof. f-t MHU ym. M. V. Lomonosova, 1997. – 245 s.
6. Maslova V. Poet y kultura : Kontseptosfera Maryny Tsvetaevoi : ucheb. posob. / V. A. Maslova. – Moskva : Flynta, 2004. – 256 s.
7. Nikonova V. Khudozhnii kontsept : protsedury rekonstruktsii ta modeliuvannia (na materialy trahedii V. Shekspira) / V. H. Nikonova // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia : Filolohiia. – 2011. – T. 14. – № 2. – S. 113–122.
8. Pasichnyk H. Osoblyvosti leksyko-semantychnoi reprezentatsii khudozhnogo kontseptu «peizazh» (na materialy romanu «The Invisible Man» H. Vellsa) / H. P. Pasichnyk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://vlp.com.ua/node/1061>
9. Prykhodko A. M. Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvni paradyhmi linhvistyky / A. M. Prykhodko. – Zaporizhzhia : Premier, 2008. – 331 s.
10. Stepanov Yu. S. Konstanty : slovar russkoi kultury : opyt yssledovanyia / Yu. S. Stepanov. – Moskva : Shkola «Iazyky russkoi kultury», 1997. – 824 s.
11. Tabakova H. I. Kontsept «pyroda» v strukturi khudozhnogo svitu lirychnoi prozy / H. I. Tabakova // Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. – 2014. – Vyp. II. – S. 45–55.
12. Shyrokov V. Do pytannia pro systemnu kontseptohrafiu Sviatoho Pysma / V. Shyrokov, L. Shevchenko // Movoznavstvo. – 2010. – № 4–5. – S. 98–105.
13. Shumeiko O. V. Kontsept SADNESS/SUM u suchasni amerykanskii movni kartyni svitu / O. V. Shumeiko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3469/1/sbornik%20slav2.246-250%2B.pdf>
14. Shcherbachuk L. F. Sposoby reprezentatsii khudozhnogo kontseptu kokhannia v poetychnomu dyskursi / L. F. Shcherbachuk // Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta ym. V. Y. Vernadskoho. – 2011. – Tom 24 (63). – № 1. – S. 311–316.
15. Iemets N. O. Khudozhnii kontsept : modeli rekonstruktsii / N. O. Iemets [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://litbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/14.4.10.pdf>
16. Burnett F. «The secret garden» / F. H. Burnett. – London : Heinemann, 1911. – 384 p.
17. Gunina N. Concept vs Meaning : cognitive approach / N. A. Gunina [Electronic resource]. – Access mode : http://vestnik.tstu.ru/rus/t_17/pdf/17_1_032.pdf

Стаття подано до редакції 02.03.2016 р.